

Za nasze polskie życie, czyli wstęp

Mimo niewątpliwej wartości artystycznej, twórczość Agnieszki Osieckiej nie jest przedmiotem zainteresowania we współczesnych badaniach naukowych¹. Piosenka, będąca głównym gatunkiem literackim tworzonym przez Osiecką, jest uważana przez historyków literatury za element kultury masowej kierowany do niewymagającego odbiorcy. W jednym z wywiadów Jarosław Marek Rymkiewicz wyraził swój krytyczny i lekceważący stosunek do kultury popularnej:

I to ubliża literaturze: że wchodzi w jakieś podejrzane związki z kulturą niską, z tą amerykańską kulturą motłochu. (...) Poeci nie powinni się tym zajmować, nie powinni się do tego mieszać. Jeśli naprawdę są poetami. To nie jest zajęcie dla nich. I trzeba jeszcze powiedzieć, że to poniżanie literatury, to sprowadzanie jej do wygłupu, to uprawianie jej na poziomie telewizyjnym, to wszystko może się bardzo źle skończyć i nie pozostanie, jeśli wreszcie się nie opamiętamy, bezkarne. (...) Wiersz to jest rzecz bardzo poważna, ponieważ przy pomocy gitary i histerycznych wrzasków raczej nie można się skontaktować, a wiersz pozwala na kontakt z własnym istnieniem, także z innymi sposobami i formami istnienia. (...) Wiersz to jest rzecz poważna. I jeżeli nie będziemy tak właśnie myśleć – że jest to rzecz poważna, najpoważniejsza – to, co piszemy, nie będzie nikomu potrzebne i będzie godne pogardy².

¹ P. Derlatka *Wstęp*, [w:] *Agnieszka Osiecka o kobietach, mężczyznach i świecie*, pod red. P. Derlatki, A. Lambryczak, M. Traczyka, Poznań 2003, s. 7.

² D. Suska, T. Majeran, *Terror szyderców (rozmowa z Jarosławem Markiem Rymkiewiczem)*, „Frona” 1996, nr 6, s. 173.

Stanisław Barańczak zaś zarzucał piosence konwencjonalność, uproszczenie schematu i bierny odbiór³. Również Artur Sandauer i Anna Barańska przedstawiali sądy wartościujące wiersz ponad piosenką⁴. Ten dychotomiczny podział na kulturę niską i wysoką jest jednak z natury rzeczy błędny, gdyż upraszcza i pomija wiele istotnych kwestii. Jak wskazuje Piotr Derlatka, twórczość „poetów piosenki” (do których zalicza Agnieszkę Osiecką, Wojciecha Młynarskiego, Jeremiego Przyborę i Jonasza Koftę) sytuuje się pomiędzy tymi dwoma kontrastującymi punktami – z jednej strony bowiem ich utwory były kierowane do masowego odbiorcy i stały się elementem kultury popularnej, z drugiej jednak przejawiały wysoką wartość artystyczną, często nieodbiegającą swoim poziomem od wierszy uznanych poetów. Zdaje się jednak, że aktualnie poglądy te stopniowo ulegają zmianie. W ostatnich latach powstaje coraz więcej prac poświęconych badaniu kultury popularnej⁵, a wręczenie Literackiej Nagrody Nobla Bobowi Dylanowi w 2016 roku udowodniło wartość, jaką niesie za sobą piosenka. Również twórczość Osieckiej w ostatnich latach powoli zaczyna wzbudzać zainteresowanie badaczy języka i literatury, co potwierdzają coraz częściej powstające prace naukowe na ten temat⁶ – niemniej jednak wciąż jest to temat raczej spychany na margines.

Podobnie językowy obraz alkoholu w polszczyźnie pozostaje do dziś niezbadany. Mimo że tradycja biesiadna – a wraz z nią picie alkoholu – odgrywała znaczną rolę w kształtowaniu się kultury polskiej i europejskiej, językoznawcy niezbyt często sięgają po ten temat.

³ S. Barańczak, *Piosenka i topika wolności*, „Pamiętnik Literacki” 1974, z. 3, s. 118.

⁴ Por. A. Sandauer, *O Gałczyńskim – tym razem... bez taryfy ulgowej*, [w:] tegoż, *Zebrane pisma krytyczne*, t. 1: *Studia o literaturze współczesnej*, Warszawa 1981; A. Barańczak, *Konwencjonalność w piosence jako problem semantyczny*, [w:] *Formy literatury popularnej. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*, pod red. A. Okopień-Sławińskiej, Wrocław 1973.

⁵ Por. A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 2006; M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2003; kwartalnik „Kultura Popularna”.

⁶ Por. *Po prostu Agnieszka. w 75 rocznicę urodzin Agnieszki Osieckiej. Studia i materiały*, pod red. I. Borkowskiego, Wrocław 2011; *Agnieszka Osiecka o kobietach, mężczyznach i świecie*, dz. cyt.

W dotychczasowych pracach naukowych zajmowano się przede wszystkim analizą szczegółowych zagadnień związanych z alkoholem, pomijając tym samym szerszą perspektywę. Na uwagę zasługują liczne prace poświęcone toastom⁷, zróżnicowaniu gwarowemu leksyki dotyczącej alkoholu⁸ czy analizie konkretnych związków frazeologicznych⁹. Polszczyzna obfituje jednak w bogatą synonimię, frazeologię i metaforykę dotyczącą różnych rodzajów alkoholi, a także stanu nietrzeźwości. Na przestrzeni dziejów powstały również liczne przysłowia odnoszące się do pijaństwa, które nierzadko funkcjonują do dziś. Temat alkoholu jest też na tyle żywy, że wciąż powstają innowacje językowe wprowadzające do uzusu nowe wyrażenia, które często stają się domeną socjolektu młodzieżowego. Mimo to wszystkie te zagadnienia pozostają niewyczerpująco zbadane. Zdaje się więc mieć rację Ewa Jędrzejko, kiedy pisze, że „zbadanie języka dyskursu biesiadnego, frazeologii i paremiologii (...) wydaje się jednym z zadań

⁷ E. Gawęda, K. Urban, K. Zabierowska, *O pewnym typie illokucji – toasty*, „Socjolingwistyka” 1982, nr 4, s. 115–121; K. Wojtczuk, *Współczesne polskie wykrzykniki w funkcji toastów*, „Conversatoria Linguistica” 2007, nr 1, s. 79–88; T. Szczerbowski, *Toast jako gatunek mowy*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica” 2007, nr 42, s. 133–142; M. Marcjanik, *Współczesne polskie toasty przejawem pauperyzacji życia towarzyskiego*, [w:] *Język a Kultura*, t. 5, pod red. J. Anusiewicza, F. Nieckuli, Wrocław 1992, s. 191–201.

⁸ L. Przymuszała, *Śląska leksyka i frazeologia dotycząca picia alkoholu (na tle porównawczym)*, „Rozprawy Komisji Językowej” 2013, t. LIX, s. 237–251; A. Jakubowska, *Temat picia alkoholu we współczesnej polskiej i górnołużyckiej frazeologii młodzieżowej*, [w:] *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym języków słowiańskich*, pod red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńskiej, J. Kulwickiej-Kamińskiej, Toruń 2007, s. 243–249.

⁹ H. Chýlová, J. Lukášová, *Prekracanie hranic przyzwoitości: obraz picia i osób pijących alkohol w leksyce i frazeologii polskiej i czeskiej*, [w:] *Słowiańskie przyjemności 2: Przekraczanie granic*, pod red. E. Solak, B. Popiołek, B. Todorović, Kraków 2018; E. Jędrzejko, *Na frasunek dobry trunek (a uczonym z ksiąg ratunek!?)*, *Frazeologia biesiadna w językowym obrazie polskiej kultury narodowej*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, pod red. W. Chlebdy, Opole 2007, s. 247–265; U. Szyszko, *Frazeologia związana z leksemami nazywanymi używkami w języku polskim*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej*, pod red. Andrzeja M. Lewickiego, t. IV, Lublin 2001, s. 85–94.

językoznawstwa, dopełniając refleksję kulturoznawczą i socjologiczną nad kierunkami przemian współczesnej kultury”¹⁰.

Opisywane powyżej zagadnienia łączą się ze sobą w znaczny sposób. Utwory Osieckiej prezentują bogatą leksykę i frazeologię dotyczącą alkoholu. Artystka w wielu miejscach stosuje różnorakie gry słowne i innowacyjne metafory, za pomocą których opisuje świat, w którym alkohol jest przede wszystkim elementem życia każdego człowieka. Towarzyszy mu zarówno w sytuacjach towarzyskich, jak i chwilach samotności. Picie alkoholu pełni wiele funkcji – staje się formą zabawy, integruje ludzi, a także pozwala radzić sobie z nieszczęściami. Za pomocą zróżnicowanej synonimii, eufemizmów, zdrobnień i peryfraz Osiecka w barwny sposób opisuje picie alkoholu, które w jej oczach przestaje być tematem tabu. Co jednak najważniejsze – jak wykazała analiza utworów poetki – wiersze zawierające motyw alkoholu stanowią ok. 21% całej jej twórczości lirycznej. Dotychczasowe badania naukowe poświęcone twórczości Osieckiej zwykle pomijały ten wątek. Z uwagi na powyższe, potrzebne wydaje się zbadanie obrazu alkoholu, który wyłania się z twórczości autorki *Okularników*. Co prawda, językowy obraz alkoholu pojawiał się sporadycznie w badaniach językoznawczych, ale dotyczył wyłącznie wybranych elementów języka ogólnego, a nie jego użycia w tekstach literackich¹¹. Interdyscyplinarne ujęcie tematu, uwzględniające nie tylko komponent językowy, lecz także kulturoznawczy, socjologiczny i historycznoliteracki, pozwoli spojrzeć na problem z szerszej perspektywy, dzięki czemu w całości wyczerpie zagadnienie.

Celem książki jest określenie, jaki obraz alkoholu wyłania się z twórczości lirycznej Agnieszki Osieckiej. Aby go osiągnąć, został

¹⁰ E. Jędrzejko, dz. cyt., s. 264.

¹¹ W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć o dwóch artykułach opisujących alkohol metodą językoznawstwa kognitywnego: M. Zawisławska, *Funkcja metafory w rekonstrukcji językowego obrazu świata na przykładzie metaforyki w języku winiarzy*, „Poradnik Językowy” 2015, z. 1, s. 79–88; D. Filar, A. Głaz, *Język a struktury wiedzy w umyśle (teoria schematów poznawczych w opisie semantycznym)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2016, z. LXXII, s. 191–210.

poddany analizie materiał badawczy składający się z 946 wierszy¹², pochodzących z dwóch tomów poezji zatytułowanych *Nowa miłość. Wiersze prawie wszystkie*. Z zebranego materiału zostało wydzielonych 199 utworów zawierających wyrażenia językowe wchodzące w skład pola semantycznego 'alkohol'. Rekonstrukcja językowego obrazu alkoholu została wykonana w oparciu o definicję Jerzego Bartmińskiego. Odwołano się również do teorii metafory pojęciowej George'a Lakoffa i Marka Johnsona, a także wykorzystano metodę profilowania. Część analityczna pracy łączy w sobie narzędzia powstałe na gruncie językoznawstwa kognitywnego i strukturalistycznego.

¹² Relacja pomiędzy *wierszem* a *piosenką* jest niezwykle szerokim zagadnieniem. Genologiczne rozróżnienie tych dwóch gatunków lirycznych wciąż jest przedmiotem licznych dyskusji na polu literaturoznawstwa i komparatystki. W pracy przyjęto terminologiczne założenie, że *piosenka* jest specyficzną odmianą *wiersza*, zatem pojęcia te są stosowane zamiennie. Więcej o wspomnianym problemie por.: P. Sobczak, *Tekst piosenki jako dzieło literackie – dzieło literackie jako tekst piosenki. Zarys problematyki, przykłady realizacji*, „Folia Litteraria Polonica” 2012, nr 2 (16), s. 127–139.